

Considerații privind sociologia arhivistică

IOAN LĂCĂTUȘU

Sporirea și diversificarea documentelor ce compun Fondul Arhivistic Național, consecință firească a exploziei informaționale contemporane, face necesară și posibilă o abordare interdisciplinară a problematicii Arhivelor Naționale. În acest context, împreună cu informatica arhivistică, este în curs de formare socioarhivistică, nouă disciplină – constituită „pe cele trei eșafodaje”, descinzând din teoria „istorismului” arhivologiei, din practicisul arhivotehnicii și din metodologia sociologică de investigare a (evoluției) vieții sociale, și având ca obiect (măsurabil) „...totalitatea aspectelor (activităților) legate de mișcarea fenomenului național arhivistic, generată de mișcarea (evoluția) socială în ansamblul său”¹.

Pledând pentru recunoașterea statutului noii sociologii de ramură și legitimarea dreptului ei la existență, Marin R. Mocanu consideră că, socioarhivistică reprezintă fără îndoială „un potențial instrument” de studiere directă (diagnoză) a fenomenului arhivistic, o modalitate eficientă de cuantificare a performanțelor obținute, oferind pe această bază posibilitatea de „prevenire a producerii unor fenomene disfuncționale și, în ultimă instanță, de dirijare a proceselor și fenomenelor respective”².

La definitivarea obiectului, funcțiilor și a raporturilor socioarhivisticii cu celelalte sociologii de ramură și discipline arhivistice, pot contribui, împreună cu istoricii și informaticienii, în primul rând arhiviștii și sociologii.

Având ca obiect „arhiva (documentul) ca entitate în mișcare, abordată din unghiul de vedere al devenirii, socioarhivistică este chemată să studieze componența Fondului Arhivistic Național, ca structură și formă, precum și metodologia de obținere (completare) a informațiilor de arhivă la nivel național”³.

Arhivistul, ca „specialist care operează în anticamera cercetării istorice, este chemat să hotărască în ce măsură faptul social de azi poate deveni faptul istoric de mâine, în ce măsură documentul de azi poate deveni documentul istoric de mâine”⁴. Sociologul analizează ansamblul documentelor scrise și nescrise, oficiale și neoficiale, într-un cuvânt ia în considerare tot ceea ce poate da o indicație despre viața socială prezentă sau trecută, servindu-se în reconstituirea vieții sociale... asemenea istoricului, de documentele scrise, dar spre deosebire de acesta, nu pornește de la ele, ci de la realitatea socială în evoluția sa”⁵. În acest fel, arhivistul trebuie să aibă în vedere faptul că documentul, ca „urmă indirectă lăsată de un fapt”, este o sursă fundamentală a cercetării din științele sociale, asigurând o diversificare a informațiilor în cercetarea sociologică. Marea varietate „a documentelor utilizate de sociolog pentru reconstituirea vieții sociale din trecutul

¹ Marin R. Mocanu, *Prolegomene la o sociologie a arhivisticii*, în „Revista Arhivelor”, anul LXIX (1992), vol. LIV, nr. 4, p. 442–443.

² *Ibidem*, p. 447.

³ *Ibidem*, p. 448.

⁴ *Ibidem*, p. 445.

⁵ Septimiu Chelcea, *Documentele sociale în investigația socio-umană, în Semnificația documentelor sociale*, București, 1985, p. 12

mai apropiat sau mai îndepărtat pentru descrierea și explicarea proceselor și fenomenelor sociale contemporane impune elaborarea unui sistem de clasificare a documentelor⁶.

Studierea clasificărilor făcute documentelor sociale, după diferite criterii (formă de prezentare, natura lor, conținut, destinatari și emitenți, autenticitate, vechime, accesibilitate etc.), permite, din punctul de vedere al socioarhivisticii, să se stabilească măsura în care unele categorii de documente publice sau personale, considerate ca surse de informare în cercetările socio-umane, sunt reținute de „filtrele arhivistice”, (indicatoarele cu termene de păstrare) în tezaurul documentar național.

Pentru reconstituirea vieții sociale din trecut, o reală valoare au „documentele expresive personale”, biografiile, istoriile orale, „curriculum vitae” (autobiografiile cerute de instituții), jurnale, memorii, scrisori⁷.

Cu toate limitele lor, sociologul Septimiu Chelcea consideră că, documentele personale neoficiale menționate și altele din aceeași categorie, precum foile de zestre, spițele de neam, însemnările ocazionale sau zilnice sunt indispensabile pentru sociologi, prin studiul lor putându-se reconstitui faptele sociale.

Arhivele Naționale conțin numeroase documente publice neoficiale „ziare și reviste, cărți, beletristice și de știință, afișe și reclame comerciale, programe pentru spectacole, inscripții de tot felul etc... ce alcătuiesc un univers de simțire și gândire specific fiecărei epoci și zone geografice... o sursă bogată de informații pentru toate societățile alfabetizate, chiar și acum, când se anunță intrarea în era Marconi”⁸.

Cunoscându-le valoarea ce o au în reconstituirea vieții sociale, documentele amintite, constituite în colecții de sine stătătoare, sau identificate în alte fonduri, cu ocazia operațiunilor arhivistice, necesită tratamentul adecvat documentelor cu termen de păstrare permanent.

Din categoria documentelor publice neoficiale fac parte și lucrările cu caracter monografic. Pornind de la importanța lor documentar-informativă pentru cunoașterea unui larg evantai de aspecte specifice fiecărei localități, filialele teritoriale ale Arhivelor Statului ar putea constitui colecții care să cuprindă în exclusivitate monografiile tuturor localităților județului, atât cele tipărite cât și cele aflate în manuscris.

Cea mai însemnată pondere o au, în structura Fondului Arhivistic Național, documentele publice oficiale cifrice (vechi cataloguri, urbarii, recensăminte, statistici, bilanțuri contabile, bugete de venituri și cheltuieli) și necifrice (toate documentele oficiale pe baza cărora este organizată și se desfășoară viața colectivă). Dacă despre marea majoritate a documentelor aflate în depozitele Arhivelor Statului se cunosc principalele caracteristici ce definesc starea de conservare și prelucrare arhivistică, informațiile despre documentele aflate la creatori nu au același grad de fidelitate și autenticitate. Continuarea și perfecționarea aplicației informatice cu privire la evoluția și structura existentului de arhivă la unități (centrale și locale) vor permite o mai bună cunoaștere a aspectelor de fond ce caracterizează acest important segment al tezaurului arhivistic național și, pe această bază, se vor putea stabili prioritățile în efectuarea acțiunilor de control și asistență tehnică de specialitate, în „politica de preluare” a documentelor de la creatori în depozitele Arhivelor Naționale.

⁶ *Ibidem*, p. 18.

⁷ Lazăr Vlășceanu, *Metodologia cercetării sociale*. București, 1986, p. 182.

⁸ Septimiu Chelcea, *op. cit.*, p. 34.

Aprecierea valorii documentelor după modul în care studiul lor ne permite restabilirea faptelor sociale va conduce la reconsiderarea termenelor de păstrare a unor categorii de documente, cum ar fi scrisorile (îndeosebi cele colective) și diversele memorii adresate organelor de stat; bugetele de familie rezultate din cercetarea efectuată de mai mulți ani pe un eșantion național, de către Direcția de Statistică; rapoarte ale unor organe de control specializate ale statului, îndeosebi cele din care rezultă informații referitoare la starea de spirit a populației; circulația zvonurilor; alte aspecte privind raporturile dintre diferite grupuri umane etc.

Sporirea numărului instituțiilor de cercetare sociologică (de stat și particulare) și constituirea pe lângă acestea a unor arhive, de o factură deosebită ce conțin documentele cercetărilor sociologice și psihosociologice efectuate de-a lungul anilor, fac necesară conceperea unui proiect de evidență centralizată a arhivelor respective, care în final să se concretizeze într-un subsistem de evidență a băncilor de date de acest fel din întreaga țară.

Analiza din perspectiva sociologică a fenomenului arhivistic național însemnând studiul explicativ și comprehensiv al... acestei realități în legăturile sale multiple variate și complexe cu întregul⁹ (societate) presupune focalizarea cercetării asupra instituției Arhivelor Naționale, a unităților sale centrale și teritoriale.

Obiectivul stabilit de către Direcția Generală a Arhivelor Statului de „modernizare a activității Arhivelor... stabilirea și reglarea proceselor practicii arhivistice, ca și sintetizarea și teoretizarea acestora, în vederea pronunțării unor decizii benefice pentru întreaga activitate a Arhivelor”¹⁰, nu se poate materializa fără apelul la metodele și tehnicile specifice cercetării sociologice.

Studiile întreprinse până acum, îndeosebi după pătrunderea informației în domeniul arhivistic, respectiv utilizarea observării (testării) selective, pe baza indicatorilor sintetici, a unor aspecte ale fenomenului arhivistic, cu alte cuvinte practicarea sociologiei arhivistice fără să se ia act de existența ei¹¹, trebuie înlocuite cu cercetări sistematice realizate după un program și o metodologie unitare. Așa cum există un Program director de informatizare a principalelor activități și atribuții ale Arhivelor în plan național, se poate elabora un „Proiect al programului cercetărilor sociologice” preconizat a fi efectuat în următorii ani, de către institutele specializate, dar și cu participarea studenților de la facultățile de sociologie și arhivistică.

În sfera organizațională și de conducere (management) sunt necesare studii sociologice dedicate performanței, motivației și satisfacției muncii personalului din Arhive, aspectelor perturbatoare privind raporturile dintre grupele de muncă și în interiorul acestora, problemei liderilor formali și informal și circulației informațiilor etc.

Cercetarea cauzelor care au stat la baza deciziilor de plecare din sistemul Arhivelor Statului, efectuată pe un eșantion din rândurile foștilor salariați, ar oferi conducerii D.G.A.S. informații relevante despre neîmplinirea profesiei de arhivist, altele de cât cele cunoscute la nivelul simțului comun. Includerea în tematica și desfășurarea controalelor efectuate de către D.G.A.S. și a unor modalități de cunoaștere specifice sociologiei (observația sociologică, sondajele de opinie, testele sociometrice, experimentul, analiza de conținut ș.a.) ar permite cunoașterea unor aspecte referitoare la relațiile interpersonale și climatul de muncă existent în fiecare filială.

⁹ Achim Miha, *Introducere în sociologie*, Cluj-Napoca, 1992, p. 11.

¹⁰ Ioan Scurtu, *Raport privind situația Arhivelor Statului în anul 1993*, în „Anuarul Arhivelor Statului din România”, București, 1993, p. 32.

¹¹ Marin R. Mocanu, *op. cit.*, p. 447.

Prin grija Consiliului științific pentru probleme arhivistice s-ar putea întocmi un inventar al temelor de cercetare și, în cadrul acestora, stabili prioritățile ce se impun. Dintre posibilele teme de cercetare nu ar trebui să lipsească cele referitoare la structura socio-profesională a salariaților cu atribuțiuni în prelucrarea și gestionarea arhivelor existente la creatori: atitudinea creatorilor față de arhivă, apreciată după numărul și calitatea lucrărilor de selecționare; opinia beneficiarilor publicațiilor editate de D.G.A.S. față de tematica și conținutul acestora; profesia de arhivist în opinia candidaților la examenul de admitere în Facultatea de arhivistică etc.

Cu ajutorul metodelor și tehnicilor sociologice putem cunoaște atitudinea grupurilor sociale sau a indivizilor „față de arhivă ca un summum de documente emanate de la un anume creator sau față de Arhivă, ca instituție și rolul ei în viața socială a unei națiuni, supusă unor interese sau tendințe conjuncturale, lăaturalnice și nu mai puțin dăunătoare societății în ansamblul ei”¹².

Eliminarea prejudecăților, a „șabloanelor, etichetărilor și acuzațiilor la adresa Arhivelor Statului, foarte frecvente în anii precedenți”¹³ nu se poate face cu ușurință. Preocuparea pentru „cultivarea unei imagini reale asupra instituției, întemeiate pe date și fapte concrete și disiparea aprecierii comune conform căreia Arhivele Statului constituie depozite de „hârtii prăfuite”, în care lucrează „oameni cu mânecute”, sau mai recent, „o unitate prestatoare de servicii”¹⁴, cu certitudine, va fi mult mai rodnică, dacă periodic se va cuantifica evoluția opiniilor principalilor colaboratori și beneficiari față de activitatea unităților din cadrul Arhivelor Naționale și se vor „recolta” așteptările lor față de acestea.

Preluând din experiența altor instituții cu funcții similare periodic se pot efectua anchete sociologice, respectiv sondaje de opinie (de către institutele specializate, sau de un viitor oficiu de sondaje și „imagine” al D.G.A.S.), pe eșantioane reprezentative pentru diferite categorii de subiecți cum ar fi: întreaga populație a țării; cercetătorii constanți ai documentelor de arhivă; conducătorii instituțiilor cu care Arhivele Statului întrețin relații de colaborare; participanții la acțiunile organizate de unitățile Arhivelor Naționale etc. Cercetările menționate pot fi întregite prin analiza de conținut a materialelor apărute în presa centrală și locală referitoare la activitatea Arhivelor Statului.

Într-un context mai larg și de perspectivă se pot concepe și alte cercetări precum: surprinderea schimbărilor intervenite în mentalitatea și atitudinea indivizilor față de documentele create de ei sau cele moștenite de la înaintași; situația arhivelor firmelor particulare; personalitățile contemporane și arhiva proprie; constituirea fondului de siguranță la nivelul unor creatori mai importanți ș.a.

În acest mod, noua știință, în curs de formare, sociologia arhivistică, la fel ca și celelalte sociologii de ramură, va putea „să determine modele de regularitate, constanță și recurență, ce altfel, ar rămâne necunoscute... și să-și aducă contribuția la sarcina ei ultimă, de a explica și înțelege natura realității sociale”¹⁵, într-un domeniu distinct al acesteia: Fondul Arhivistic Național.

¹² *Ibidem*, p. 443.

¹³ Ioan Scurtu, *Arhivele Statului din România în anul 1992*, în „Anuarul Arhivelor Statului din România”, București, 1992, p. 12.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Achim Mihu, *op. cit.*, p. 29.

Cu sprijinul socioarhivisticii „arhivele curative nu vor mai deveni oricum arhive istorice“, efectele fiind multiple și de durată pentru întreaga societate, inclusiv pentru sociologia însăși, care deși se bazează în primul rând pe „observarea directă a faptelor și proceselor sociale, apelează la studiul documentelor scrise și nescrise ca metodă complementară, indispensabilă, dat fiind că societatea umană se află într-o devenire istorică“¹⁶, asigurându-se astfel viitoarelor cercetări „materie primă“ (documente) de calitate.

R É S U M É

L'auteur de l'article nous fait remarquer la contribution des Archives d'Etat dans le domaine de la sociologie archivistique.

P R É C I S

It is already known the contribution of the State Archives to the progress of the archive sociology. The author presents his point of view in this problem.

¹⁶ Septimiu Chelcea, *op. cit.*, p. 12.